

FATTIGGÅRD

HVORDAN FATTIGE BLEV SAMFUNDETS OPGAVE

DA VELFÆRDEN KOM TIL VIBORG

1849 – 1933

1

FATTIG I VIBORG

Fattige i Viborg	4
Bekendtgørelse - aviskilde	5
Uenigheder i byrådet	6

2

Livet som fattiglem - indretning og regler	8
Livet som fattiglem - Dagsprogram	9
På fattiglemskost	10
Tidslinje	11

3

Opgave: Projekt	12
De fattiges historie - helt kort	13
Lovgivning	14

FATTIGE I VIBORG

Viborgs første offentlige fattiggård. Det hvide hus efter bageren i højre side.
Foto: Viborg Lokalhitoriske Arkiv

I 1700-tallet var livet i Viborg præget af stor nød og elendighed. Mange mennesker levede i ekstrem fattigdom, og debatten om, hvordan man bedst kunne hjælpe de svageste i samfundet, var intens. Selvom der var støtte til de ekstremt fattige, svagt begavede, handicappede og syge, var betingelserne hårde og hjælpen utilstrækkelig. Trods indførelsen af nye regler og love voksede fattigdommen, og spørgsmål om håndtering af tiggeri og arbejdsløshed fyldte ofte siderne i avisen "Den Viborg samler".

Hvordan slap man af med de fattige? Skulle man oprette et fattighus? Kunne folk ikke udvise næstekærlighed og donere flere penge til den slunkne fattiggasse? Var tiggerne ikke bare for dovne til at gide at arbejde!? Havde de ikke lært, hvordan man arbejdede?

Der var et forslag fremme i avisen om at lære fattige børn at arbejde på en spinderiskole. Med fattigloven fra 1803 skulle byerne oprette fattiggårde, men de fattige skulle ikke have "for gode vilkår", som der stod. Forholdene var barske, men en hjælp til dem i allerdybeste nød.

I Viborg købte kommunen i 1826 et hus i Lille Sct. Hans Gade til fattigvæsenet. Pengene til at tage sig af de fattige kom fra frivillige donationer og slog knap til.

I 1844 blev der bygget et nyt fattighus i Gravene, som udover fattighus også fungerede som arbejdsanstalt og sygehus for fattige.

Når man modtog hjælp fra fattigvæsenet mistede man samtidigt sine grundlæggende rettigheder. Man kunne ikke stemme og skulle spørge om tilladelse til selv helt personlige forhold f.eks. at gifte sig.

OPGAVE

- Hvem kunne få hjælp af fattigvæsenet?
- Hvor kom pengene fra og hvorfor?
- Hvorfor købte kommunen et fattighus i 1826?

AVISANNONCE, DEN VIBORG SAMLER

AVERTISSEMENTS.

Da det er bekjendt, at Betleriet her i Byen, uagtet alle Communens Opforeser og Fattigvæsenets Bestræbelser, ingenlunde er hemmet, anseer undertegnede Commission det for sin Pligt at opfordre Byens Indvaanere til velvilligen at komme Fattigbestyrelsen til Hjælp, baade ved at undlade at give Tiggerne, hvad enten de ere Borne eller Børn, Noget, som og ved at anmelde Betlerne for Commissionen eller Politiet.

Viborg Fattigvæsenecommission, den 19de Mai 1853.

Avisannonce
Viborg Stiftstidende, 19. maj 1853

BEKENDTGØRELSE

Da det er kendt, at tiggeriet her i byen, uanset kommunens opfordringer og fattigvæsenets bestræbelser, på ingen måde er stoppet, anser undertegnede kommission det for sin pligt, at opfordre byens indbyggere til at hjælpe fattigbestyrelsen ved at lade være med at give tiggerne, hvad enten det drejer sig om voksne eller børn, noget og ved at anmelde tiggerne til kommissionen eller politiet.
Viborg fattigvæsenekommission, den 19. maj 1853.

OPGAVE

- Hvilken slags kilde er det, og hvem er afsenderen?
- Hvad er afsenderens budskab?
- Hvad kan man uddrage omkring fattigdom i Viborg omkring 1850'erne ud fra kilden?
- Hvilke love og straffe er der for tiggeri i Danmark i dag?
- Den danske lovgivning mod tiggeri er blevet kritiseret af den europæiske menneskerettigheds domstol (søg evt. på nettet for at finde sager omhandlende dette.) Find argumenter for og imod den danske lovgivning mod tiggeri og tag en debat på klassen om jeres egne holdninger.

UENIGHEDER I BYRÅDET

Viborgs anden offentlige fattiggård i Gravene. Murstenshuset i front
Foto: Viborg Lokalhistoriske Arkiv

FATTIGGÅRDEN I SCT. NICOLAJ GADE

I 1882 drøftede byrådet planer om at bygge et nyt og større fattighus udenfor byens centrum. I det gamle fattighus oplevede man problemer med støj, utøj, og druk, hvilket var generende i forbindelse med de hyppige hestemarkeder i Gravene.

Nogle mente, at planerne var alt for dyre og ambitiøse, mens andre omvendt påpegede at huset i Gravene var sundhedsskadeligt. Ja, direkte ubeboeligt. Var det overhovedet hensigtsmæssigt at børn opholdt sig sådan et sted?

Møllejer Willesen fra partiet Højre mente, at huset ville blive alt for stort og nægtede først at stemme for planen. Han mente, at der kun var omkring 40 værdigt trængende i Viborg. Byggeriet var beregnet til omkring 100 personer. Dette blev modsagt af købmand Esmann, der hævdede, at der var flere værdigt trængende, og at de fortjente enkeltværelser frem for store sovesale, ligesom ægtepar også burde have egne værelser.

Byrådet besluttende til sidst at købe en grund i Sct. Nicolaj Gade og opføre en ny, stor fattiggård.

OPGAVE

- Del klassen i to partier: Møllehaver Willesen og Købmand Esmann. Find argumenter henholdsvis FOR og IMOD et nyt fattighus. Brug argumenterne i teksten og find selv på flere. Skriv argumenterne ned i punktform.
- Gå sammen i mindre grupper med både FOR og IMOD. Brug argumenterne til at genskabe debatten i byrådssalen.
- Ville Viborg have fået et nyt fattighus, hvis det var jer, der sad ved magten?

Viborgs sidste fattiggård. Sct.
Nicolaj Gade 40. 1936
Foto: Viborg Lokalhistoriske Arkiv

LIVET SOM FATTIGLEM

INDRETNING OG REGLER PÅ FATTIGGÅRDEN

Det sidste bestyrerpar af fattiggården (1915- 1936) var Jensine og Christian Pugaard. De kan skimtes på billedet på forrige side.

Da fattiggården åbnede, blev der lavet et reglement for livet i fattiggården. De, der boede der, skulle lytte til bestyreren og de andre ansatte og gøre, hvad der blev sagt. De fattige blev kaldt lemmer eller fattiglemmer. Enhver, der bad om hjælp fra fattigvæsenet til sig selv eller sin familie, skulle indtræde som fattiglem i fattiggården. De skulle arbejde så meget og så længe, de kunne.

De blev inddelt i forskellige afdelinger, der blev beskrevet således i ordensreglementet: **Forsørgelsesafdelingen A for mænd og B for kvinder:** Personer som på grund af alder, fysiske eller psykiske udfordringer ikke længere kunne arbejde tilstrækkeligt.

Børnestuer: Børn og unge mennesker under 18 år, der havde brug for midlertidigt ophold.

Arbejdsafdelingen A for mænd og B for kvinder: Arbejdsdygtige personer, især de dovne, eller de som i et vagabonderende liv havde udvist ulyst til fast arbejde.

Sygeafdeling: Til midlertidigt syge fattiglemmer.

Husvilde: Til personer, der midlertidigt manglede husly, men ellers selv kunne klare sig.

På fattiggården boede der flest mænd. Om sommeren var der halvt så mange fattiglemmer som om vinteren. Især op til jul kunne der være fuldt hus.

OPGAVE

- Hvem kunne få permanent ophold på fattiggården?
- Hvordan beskrives de arbejdsdygtige fattige?
- Hvorfor tror I, der er flere fattiglemmer på fattiggården om vinteren?
- Hvilke forskelle og ligheder er der i synet på fattige dengang og nu?

Ordens-Reglement

for

Viborg Fattiggaard.

§ 1.

Lemmerne i Fattiggaarden skulle vise villig Lydighed mod Bestyreren og deres øvrige Foresatte, ligesom og Høflighed og Tjenstvillighed mod hverandre indbyrdes.

LIVET SOM FATTIGLEM

DAGSPROGRAM

Der var faste tider for, hvornår fattiglemmerne skulle vågne op, gå i seng og arbejde.

Kvinderne hjalp med madlavning, rengøring og vask, mens mændene arbejdede med at fremstille ting og ind imellem med skærveslagning om vinteren.

Skærveslagning var hårdt arbejde, hvor man slog sten om til skærver, der kunne bruges som grus. Beboerne på fattiggården blev også sat til at flette måtter og lave sko af siv.

OPGAVE

- Sammenlign fattiglemmernes dag med din og dine forældres.
 - Hvordan, tror I, det har været at skulle indordne sig efter fattighusets reglement?
- Vælg en af følgende:
- Tegn en scene fra et fattiglems dagligdag.
 - Skriv en dagbogsside fra et fattiglem.
 - Skriv en nyhedsartikel fra åbningen af den nye fattiggård.

VIDSTE DU??

Ca. 56.500 danske børn lever under fattigdomsgrænsen ifølge seneste måling fra Danmarks Statistik (2021). Fattigdomsgrænsen afhænger af familietype. En enlig person skal have mindre end 367 kr. om dagen for at være fattig. Disse penge skal dække alle leveomkostninger.

VINTER

- Op kl. 7
- Vask, rede seng, rengøring og morgendrik
- Arbejde efter morgendrik
- Formiddagspause kl. 10 - 10.30
- Arbejde
- Middag kl. 12
- Arbejde fra kl. 13
- Eftermiddagspause kl. 16.30 - 17
- Arbejde
- Aftensmad kl. 19
- Fri
- I seng kl. 21

SOMMER

Om sommeren var programmet det samme, men her skulle fattiglemmerne allerede op kl. 5:30 og først i seng kl. 22.

Sivsko, ca. 1880 - 1930
Viborg Museum

PÅ FATTIGLEMS KOST

Menuen var ens alle uger. Dog med undtagelse af i juletiden, hvor selv de fattige skulle mærke højtiden.

OPGAVE

- Hvad får fattiglemmerne serveret nytårsaften?
- Hvilken ugedag står først i menuen?
- Lyt til jeres lærers oplæsning af menuen, og notér, på hvilken måde maden generelt adskiller sig fra den mad, vi spiser i dag. Tænk f.eks. over forholdet mellem kød, fisk og grønt.

10

Spisereglement

for

Viborg Fattiggaard.

	50 Portioner ialt.	Pr. Portion.
Middagsmad.		
Søndag: Drejehjupsuppe, 3 Bøgle til hver:		
Kogt paa fersk Kød	25 Pbd.	1/2 Pbd.
Kartofler	15 Pbd.	1 1/5 Pgl.
Kobber og Grøntsager	50 D.	1 D.
Mandag: Grød, 3 Bøgle til hver:		
Sød Mælk til Kogning	18 3/4 Pbd.	1 1/2 Pgl.
Byggryn	10 Pbd.	20 Kv.
Sødet Ml.	25 Pbd.	1/2 Pbd.
Sirup	1 1/2 Pbd.	3 Kv.
Saltet Sild	25 Stf.	1/2 Sild.
Kartofler	17 Pbd.	1 Pgl.
Tirsdag: Kaal, 3 Bøgle til hver:		
Kogt paa saltet Flæsk	9 1/2 Pbd.	19 Kv.
Kartofler	15 Pbd.	1 1/5 Pgl.
Grøn	4 1/2 Pbd.	9 Kv.
Grønkaal	25 D.	1/2 D.
Purre	5 D.	1/10 D.
Onsdag: Bølling, 3 Bøgle til hver:		
Kartofler med Melsauce	18 Pbd. 6/8 Pgl.	1 3/8 Pgl.
Mælk til Kogning	4 Pbd. 50 Kv.	9 Kv.
Grøn	30 Pbd.	2 3/5 Pgl.
Smør til Melsauce	50 Kvint.	1 Kv.
Mælk	4 Pbd.	3/4 Pgl.
Bygmæl	1 Pbd.	2 Kv.
Torsdag: Erter, 3 Bøgle til hver:		
Kogt paa saltet Flæsk	9 1/2 Pbd.	19 Kv.
Kartofler	15 Pbd.	1 1/5 Pgl.
Pastinaffer	25 D.	1/2 D.
Limian	5 D.	1/10 D.
Erter	7 Pbd. 2 Pgl.	3/5 Pgl.

11

	50 Portioner ialt.	Pr. Portion.
Fredag: Grød, 3 Bøgle til hver:		
Stegt Flæsk og Kartofler	18 3/4 Pbd.	1 1/2 Pgl.
Sød Mælk til Kogning	10 Pbd.	20 Kv.
Grøn	25 Pbd.	1/2 Pbd.
Sødet Ml.	1 1/2 Pbd.	3 Kv.
Sirup	6 1/4 Pbd.	12 1/2 Kv.
Flæsk	30 Pbd.	2 3/5 Pgl.
Lørdag: Mælkbrød, 3 Bøgle til hver:		
Kogt Fisk, enten fersk eller saltet, med Kartofler og Sennepsauce	30 Pbd.	2 3/5 Pgl.
Kartofler		
Frokost.		
Sødet Mælkbrød, 1 1/2 Pgl. til hver:		
Ml.	12 1/2 Pbd.	1 Pgl.
Sirup	3/4 Pbd.	1 1/2 Kv.
The med Sukker og Fløde	50 Kopper.	1 Kopper.
Sukker	1 Pbd.	2 Kv.
Aftensmad.		
Kogt afflummet Mælk eller The med Sukker og Fløde:		
Mælk	18 6/8 Pbd.	3/8 Pbd.
The	10 Kv.	1/5 Kv.
Sukker	1 Pbd.	2 Kv.
Brød, beregnes efter 1 Pbd. pr. Dag til hver, Rugbrød og Sigtebrød samlet.		
Smør, 25 Kvint og 10 Kvint Fedt ugentlig pr. Individ til Frokost og Aftensmad.		
Extraordinært Smør. For Bestyreren og Kone eller Husholderne 16 Kvint pr. Dag tilhømt.		
50 Kvint hver Onsdag til Melsauce.		
4 Pbd. for Badst i Maanedens Løb.		
5 Kvint til hver Portion Fisk, der udleveres.		
3 Kvint Juleaften, Nytaarsaften og Mortensaften.		
Endvidere udleveres til hver Juleaften:		
Risengrød, Flæskeseg og Kartofler.		
Nytaarsaften:		
Risengrød, Klipfisk, Kartofler og Sennepsauce.		
Mortensaften:		
Risengrød, Klipfisk, Kartofler og Sennepsauce.		

TIDSLINJE

VIBORG

DANMARK

1826

Kommunen køber et hus i Lille Sct. Hans Gade til fattigvæsenet. Pengene kommer fra frivillige donationer.

1844

Kommunen bygger et større Fattighus i Gravene.

30. JANUAR 1885

Den nye fattiggård i Sct. Nicolaj Gade indvies officielt.

1936

Fattiggården sælges til Sindssyge-hospitalet, som ombygger det til et plejehjem for sindssyge ældre patienter.

Fattigreglementer indføres for byer og landområder. Byer skal oprette en fattiggård

1803

Grundloven underskrives. Hjælpen bliver en grundlovssikret ret..

1849

Behovet for fattiggårde mindskes. De erstattes af institutioner som forsorgshjem og alderdomshjem.

1920-33

Den store danske socialreform vedtages. Hjælpen går fra at minde om almisser til i højere grad at bygge på et rettighedsprincip. Socialreformen regnes som en af grundstenene i opbyggelsen af velfærdsstaten.

1933

PROJEKT

Grav ned i temaet om fattiggårde og fattigdom 1849 - 1933 i et miniprojekt, og saml jeres undersøgelse i en udstillingsstand. I kan i det følgende finde love omhandlende fattige fra 1803 til 1933 og en baggrundsartikel om fattigdom i Danmark fra middelalderen og frem til 1933. I kan også søge mere viden på nettet f.eks. på faktalink.dk.

1. Find genstande, billeder af genstande eller genskab dem i en tegning eller lignende.
2. Udvælg og opsæt relevante billeder (egne og fra arkiv.dk).
3. Udvælg og opsæt kildetekst.
4. Skriv udstillingstekst til det hele.
5. Overvej placering, lyssætning, lyd og involvering af publikum
6. Aftal på klassen: Rækkefølgen af udstillingsstandene, og hvordan udstillingen generelt præsenteres.

VIBORG.

Gaardinteriør (Skolegade)

Hvordan forsøgte samfundet at hjælpe de fattige i denne periode, og hvilke løsninger blev foreslået for at mindske fattigdommens konsekvenser?

Hvordan påvirkede og formede fattigdom livet for mennesker i Danmark i perioden 1849-1933?

Hvad var årsagerne til, at nogle mennesker levede i fattigdom, og hvordan påvirkede det deres dagligdag og muligheder?

Hvad var de mest markante ændringer i tilgangen til fattigdomsbekæmpelse i løbet af denne historiske periode, og hvordan har det formet vores opfattelse af social støtte i dag?

Baggård i Skolestræde, Viborg
1915.
Foto: Viborg Lokalhistoriske Arkiv

MUSEUM
WIBERGIS

DE FATTIGES HISTORIE - HELT KORT

FRA KIRKENS TIL SAMFUNDETS ANSVAR

I middelalderen var det kirkens opgave at tage sig af de fattige.

Ved reformationen i 1536 overtog kongemagten og det lokale byråd ansvaret for de fattige

Man begyndte at dele de fattige op i værdigt og uværdigt trængende. De værdige var dem, der fortjente at få hjælp. Efter Luthersk lære skulle alle, der kunne, arbejde. Man vurderede fra gang til gang, hvem der reelt ikke kunne arbejde og dermed var værdigt trængende og dermed berettiget til hjælp.

DE VÆRDIGT TRÆNGENDE TIGGERE

Kun værdigt trængende, som var godkendt af myndighederne, fik lov til at tigge. De skulle bære et officielt tiggertegn.

I løbet af 1700-tallet voksede de sociale problemer i byerne. Befolkningstilvækst og sygdomme forværrede forholdene. Statens forsøg på sanitære forbedringer var ikke nok.

Tiggeri blev et stort problem for samfundet, og i 1708 blev det helt forbudt at tigge.

Tiggertegn fra Mønsted, 1588
Viborg Museum

HJÆLP MED FORBEHOLD

Med Fattigreglementen fra 1803 blev almisser en social pligt. Bystyret havde ansvaret for, at gaderne ikke flød over med fattige.

Man begyndte at stille krav til dem, der modtog fattighjælp. Det kunne være, at man skulle udføre arbejde under meget usle forhold.

Man mistede samtidigt også almindelige rettigheder, f.eks. skulle man spørge om lov til at gifte sig.

Med Grundloven af 1849 blev fattighjælpen en lovbestemt ret og ikke noget, den enkelte by skulle vurdere. Tab af rettigheder fortsatte dog. Nu mistede man endda den mest grundlæggende demokratiske rettighed, valgretten.

MEN VAR FATTIGDOM ALTID SELVFORSKYLDT?

I samfundet begyndte der at komme forståelse for, at man uforskyldt kunne ende som fattig permanent eller midlertidigt f. eks. på grund af sygdom eller krigsskader. I så fald fortjente man ikke at miste sine rettigheder, når man modtog hjælp.

Det dilemma forsøgte man at afhjælpe med en række fattiglove i sidste halvdel af 1800-tallet.

Først med socialreformerne i 1933, kom der for alvor ændringer i lovgivningen.

Man kunne nu modtage hjælp uden at miste sine rettigheder.

LOVGIVNING

FATTIGEREGLEMENT 1803

II.) Hvilke de Trængende ere, og hvor disse bør forsørges.

3.) Som Trængende til Understøttelse ansees alene de Fattige, der ei ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørftig Underholdning, og saaledes uden andres Hielp, enten ganske, eller for en Deel maatte savne den Føde, Klæde, Huuslye, Varme, og Pleie i Sygdoms Tilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde Liv og Helbred.

4.) Af saadanne Fattige paaligger det Kiøbstædens Distrikt at forsørge alle dem, som i samme ere fødte og opdragne, eller (skiønt tilforn andensteds hjemmehørende) have Boepæl og Hiemstand der, paa den Tid de findes trængende til Understøttelse; og ligeledes dem, som i de sidste 3 Aar, enten bestandig eller dog i længere Tid, end paa noget andet Sted, have der haft Tilhold og paa lovlig Maade ernæret sig.

GRUNDLOV OG LOV OM DET OFFENTLIGE FATTIGVÆSEN 1849

I §75 Stk. 1. Til fremme af almenvellet bør det tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for arbejde på vilkår, der betrykker hans tilværelse. Stk. 2. Den, der ikke selv kan ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhviler nogen anden, er berettiget til hjælp af det offentlige, dog mod at underkaste sig de forpligtelser, som loven herom påbyder.

SOCIALREFORMEN 1933

Den store danske socialreform fra 1933 blev vedtaget som en del af Kanslergadeforliget. Hjælpen gik fra at minde om almisser til i højere grad at bygge på et rettighedsprincip. Socialreformen regnes som en af grundstenene i opbyggelsen af velfærdsstaten. Opfyldte man visse kriterier, fik man ret til at modtage fastsatte ydelser uden at miste rettigheder. Man fik som borger krav på økonomisk hjælp.

§ 1.

1) Det offentlige er forpligtet til at komme enhver til Hjælp, forsaavidt og saa længe han ikke er i Stand til at forskaaffe sig og sine det fornødne til Livets Ophold eller til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde, eller forsaavidt han i øvrigt opfylder de i denne .Lov fastsatte Betingelser for at erholde Hjælp.

2) I andre Tilfælde er det offentlige end ikke berettiget til at komme den enkelte Borger til Hjælp, medmindre det særlig er paabudt eller tilladt ved Lov.

3) Modtagelse af offentlig Hjælp medfører kun Indskrænkninger i Modtagerens borgerlige Retsstilling i de Tilfælde og i det Omfang, nærværende Lov udtrykkelig bestemmer

